

Stockholm 2022-02-16

Kulturdepartementet
Dnr Ku2021/02071

Yttrande på remitterat betänkande Från Kris till kraft, återstart för kulturen (SOU 2021:77)

Inledning

Sveriges hembygdsförbund, SHF, är riksorganisation för hembygdsrörelsens drygt 2 000 allmännyttiga ideella föreningar. Föreningar är organiserade i 26 regionala hembygdsförbund. Det finns hembygdsföreningar i samtliga kommuner och nära nog samtliga socknar och församlingar. Hembygdsrörelsens betydelse för ett levande kulturarv som används, bevaras och utvecklas kan inte överskattas. Föreningarna driver besöksmål och museer och svarar årligen för omkring 20 000 små och stora kulturaktiviteter som före pandemin mötte 4-5 miljoner besökare.

VÅRA SYNPUNKTER

Allmänt om utredningen

Det är positivt att regeringen tillsatte en utredning för kultursektorn för att belysa de svårigheter som pandemin orsakat och vilka åtgärder som regeringen/riksdagen bör vidta. Utredningens upplägg är bra, där genomlysning och analyser tar fasta på självständighetsmålet, delaktighetsmålet och samhällsmålet.

Den mycket korta utredningstiden gör dock att alla delar av kultursektorn inte har kunnat belysas med samma noggrannhet vilket särskilt gäller det ideella kulturlivet och dess betydelse för ett fungerande kulturliv i hela landet. Det är för oss uppenbart att det ideella kulturlivet har stor betydelse för de kulturpolitiska målens uppfyllande.

Utredningen konstaterar att särskilda insatser behöver göras under en följd av år för att säkerställa den kulturella infrastrukturen. Pandemins förlopp gör att det konstaterandet är mera aktuellt än när betänkandet lämnades till regeringen. Det gäller inte minst det ideella kulturlivet, där vi befarar att effekterna får långsiktig verkan.

Utredningen beskriver det utsatta läget för kulturen på mindre orter och på landsbygden. Sveriges hembygdsförbund vill understryka nödvändigheten av att det finns tydliga stöd för de verksamheter som i princip finns spridda över hela landet, det gäller hembygdsgrändar och olika former av samlingslokaler som finns i såväl glesbygd som i tätorter. Här bedrivs verksamhet som en av hörnstenarna i att kunna uppnå de kulturpolitiska målen.

Vi ser det som en brist att utredaren valt att bortse från de av riksdagen fastslagna kulturmiljömålen i sin bedömning. Hembygdsföreningarna har stora intressen både som förvaltare av egna miljöer och som företrädare för det allmänna intresset enligt Miljöbalken 16 kap. 13 §. Pandemin har haft en negativ påverkan på föreningarnas förmåga att göra insatser för kulturmiljön.

Kommentar till utredningens analyser (avsnitt 2-6)

Pandemins påverkan

Vi delar utredningens bedömning av effekterna för det ideella kulturlivet. SHF samlar årligen in statistik om ideell tid, antal aktiviteter och antal besökare. Under pandemin har vi därtill ställt frågor om pandemins ekonomiska påverkan. Under 2020 förlorade föreningarna totalt 80 miljoner kronor på grund av att tusentals aktiviteter fick ställas in och besökarna uteblev. Medlemsantalet minskade med ca 10 000. Preliminära siffror för 2021 tyder på ekonomiska förluster på ca 60 miljoner och även detta år beräknas ett stort medlemstapp. Hembygdsrörelsens totala medlemsantal underskrider nu 400 000. Vi bedömer att pandemin får långsiktiga konsekvenser för rörelsen. Det blir svårt att hämta in förlusterna i antal medlemmar och vi befärar att tidigare aktiva medlemmar inte kommer tillbaka vilket innebär ett kompetenstapp även för det ideella kulturlivet.

Som riksorganisation kan vi konstatera att pandemin haft vissa positiva effekter. Tydligast är att den digitala förmågan ökat. Inte minst har en stor grupp äldre på landsbygd och glesbygd fått bättre tillgång till kulturutbudet. Det finns dock alltså vita fläckar där delar av landet saknar bredbandskapacitet.

Bristande samordning inom det offentliga

Vi instämmer i utredningens beskrivning gällande bristande samordning mellan stat, regioner och kommuner när det gäller det ideella kulturlivet. Vår erfarenhet är att samordningen mellan statliga myndigheter också kan utvecklas.

Ska man döma av utredningens förslag gällande stöd till det ideella kulturlivet, anser man inte att staten har något större ansvar för detta. Samtidigt konstateras att man saknar underlag för att bedöma utvecklingen av det kommunala och regionala stödet till ideella aktörer. Det är därför viktigt att få bättre kunskap om det ideella kulturlivet, hur det ska definieras och vilken betydelse det har för kulturens ekosystem. Ideellt arbete sker i någon utsträckning inom samtliga delar av kulturlivet och av olika skäl. För många helt frivilligt, för andra mer av nödvändighet eller som en del av en kreativ process.

Vi vet att det är mycket stor variation i hur kommun och region stödjer det ideella kulturlivet och det gäller även under pandemin. Vi ser ett tydligt behov metodutveckling för samverkan mellan offentliga och civilsamhället för att överbrygga de skilda logikerna i arbetssätt. Här vet vi att civilsamhällets riksorganisationer har stor betydelse som dialogpartner för offentliga aktörer.

Kunskapen om upphovsrätt

Upphovsrätten är viktig för yrkesverksamma konstnärer men den täcker även prestationer som inte har ekonomiska anspråk. Det gäller bl.a. många prestationer som görs i allmännyttigt syfte i ideella

föreningar. Den ideella rätten ska alltid respekteras men det är orealistiskt att förvänta sig att alla ekonomiska rättigheter kommer att regleras i avtal annat än för de som är professionellt verksamma.

DSM-direktivet innebär också tillskapandet av en särskild avtalslicens för kulturarvet som kan bidra till att förenkla och underlätta för kulturarvsinstitutioner som vill göra sina samlingar tillgängliga. Det är viktigt att denna avtalslicens inte får negativ påverkan på den ideella sektorn.

Vi hänvisar till vårt yttrande på Ds 2021:30, upphovsrätten på den digitala inre marknaden.

Utbytet mellan det fria kulturlivet och institutionerna gäller även ideella aktörer

Utredningen beskriver flödet mellan institutioner och det fria kulturlivet som viktigt för förnyelse och utveckling. Vi menar att detta även gäller det ideella kulturlivet där vi ser en potential för utveckling både regionalt och lokalt. Det gäller i synnerhet utbytet mellan landets läns museer och ideellt organiserade kulturarvsaktörer. Vi vill understryka att hembygdsföreningar och andra föreningar utgör ett viktigt stöd för läns museernas regionala uppdrag. Ökad samverkan mellan institutioner och ideella aktörer kan också bidra till ökad delaktighet eftersom ideella aktörer har förutsättningar för att nå människor som av olika anledningar inte tar del av institutionernas utbud.

Utvecklad styrning för breddat deltagande

Vi ser alternativet om tidsbegränsade bidrag som en bättre styrning för breddat deltagande. De bör då vara riktade mot samverkan mellan olika aktörer. Få institutioner eller kulturaktörer i övrigt kan helt på egen hand nå nya grupper för breddat deltagande. Vi instämmer i risken att tidsbegränsade bidrag spär på projektifieringen i kulturlivet och ser snarare att detta bör ligga på institutionernas löpande uppdrag, i synnerhet om man har ett regionalt uppdrag.

Kulturens betydelse för demokrati

Vi vill betona det ideella kulturlivets betydelse för demokratin, inte bara som plantskola utan också för demokratins upprätthållande i samhället då tusentals kulturföreningar, däribland hembygdsföreningar, hela tiden arbetar utifrån demokratins principer.

Vi ställer oss frågande till det som utredningen säger om att "samhällets polarisering gör det ännu mer angeläget att det finns resurser för ett kulturarv som bidrar till ett Sverige som håller ihop". Kulturarvet handlar om det förflutna och nationen Sverige är inte densamma historiskt som den är idag. Vad som håller ihop Sverige kan man ha skilda politiska uppfattningar om. Man bör vara försiktig med att pressa in kulturarvet i en samtida uppfattning av Sverige. Kulturarvet är vad det är, det måste vara helt fritt för var och en att bilda sig en egen uppfattning om dess betydelse. Det är dock fundamentalt att det finns oberoende institutioner som vilar på vetenskaplig grund och att museilagens intentioner och principen om armlängds avstånd upprätthålls.

Synpunkter gällande enskilda förslag

7.2.2 Återstarts- och utvecklingsstöd för en starkare kultursektor

Utredningen förslår att 225 miljoner ska avsättas som ett återstarts och utvecklingsstöd för åren 2022 - 2023. De regionala institutionerna omfattas inte av denna del av återstarts-förslagen. Stödet skall bl.a användas till att producera och tillgängliggöra digital kultur och för att skapa samarbeten mellan offentliga kulturinstitutioner det fria kulturlivet och ideella aktörer. Det är positivt att det i det förslagna stödet ingår att utveckla samarbeten med den ideella sektorn även om beloppet som Riksantikvarieämbetet föreslås disponera för ideella kulturverksamheter är helt otillräckligt och bör höjas väsentligt för att nå större effekt. Intäktsförlusterna för hembygdsföreningar och arbetslivsmuseer får direkt inverkan på värden av vårt gemensamma kulturarv.

Utveckling och återstart av kultursamverkansmodellen

Vi tillstyrker förslaget om en extra förstärkning av kultursamverkansmodellen med 100 miljoner kronor men ser det som nödvändigt att modellen förtydligas för att skapa samarbeten mellan institutioner och ideella kulturaktörer (se nedan).

7.2.3 Kulturcheckar som stimulansstöd

Vi avvisar förslaget om kulturcheckar för att främja återstart efter pandemin. Vi har svårt att se hur det kan administreras på ett sätt som når alla människor och omfattar alla arrangörer, dvs. även små ideellt drivna arenor. Vi tror inte heller att det får avsedd effekt.

7.3.3 Stärk kultursamverkansmodellen

Vi tillstyrker förslaget om permanent förstärkning av kultursamverkansmodellen med 100 miljoner kronor årligen. Vi instämmer i utredningens beskrivning att de ideella kulturverksamheterna inte i någon egentlig utsträckning behandlas inom kultursamverkansmodellen. Man pekar på att flera parter önskar att modellen ses över med jämna mellanrum. Vi anser att modellen behöver justeras för att ge regioner möjlighet att använda medel för att stödja aktörer som i dag inte kan stödjas enligt förordningen. Dit hör bl.a. regionala kulturarvskonsulenter och organisationer som främjar det kulturpolitiska målet om ett levande kulturarv som används, bevaras och utvecklas. Det är till exempel svårt att motivera varför konsulenter inom andra kulturområden som hemslojd, dans, teater och konst ska kunna finansieras i kultursamverkansmodellen, men inte kulturarvskonsulenter.

Vi menar att en justering av Förordning (2010:2012) om fördelning av vissa statsbidrag till regional kulturverksamhet kan göras utan omfattande och tidsödande utredningar. Enklast genom ett tillägg under 8 §, punkt 2 museiverksamhet och museernas kulturmiljöarbete, *samt kulturarvsfrämjande verksamhet*.

7.3.4 Stärk förutsättningarna för civilsamhällets kulturaktörer

Vi välkomnar förslaget om ökat stöd till kulturaktörer inom civilsamhället. Vi anser dock att beloppen är provocerande låga i jämförelse med de stöd som i övrigt föreslås av utredningen. En sammanvägning av de förslag som utredningen för fram visar att de totalt 5 miljoner som föreslås som förstärkning till det ideella kulturlivet motsvarar 0,7 procent av totalen. Det är anmärkningsvärt lite, i synnerhet då det saknas kunskap om det regionala och kommunala stödet.

Kulturarvet är den del av kulturlivet som är i störst beroende av ideella insatser. Det är inte endast institutioner som har stora löpande kostnader för vård och underhåll av kulturarvet, det gäller också tusentals hembygds- och arbetslivsmuseer. Hembygdsrörelsens föreningar förvaltar 11 000 byggnader varav många har höga kulturhistoriska värden. De kulturhistoriska samlingarna utgörs av omkring 5 miljoner föremål, 8 miljoner foton och 25 000 hyllmeter arkiv. Arbetslivsmuseer både inom och utom hembygdsrörelsen har särskilda utmaningar i att finansiera driften av miljöer och anläggningar från industriepoken. Det är positivt att Riksantikvarieämbetet sedan några år kan fördela bidrag för kulturarvsarbete men stödet är långt ifrån vad som krävs.

Vi välkomnar förslag om en utökning av Kulturrådets bidragsgivning till civilsamhällets organisationer. Riksorganisationer som Sveriges hembygdsförbund med flera har en viktig roll i att stödja sina medlemsföreningars verksamhet. Ett utökat stöd skulle förbättra möjligheterna till olika utvecklingsinsatser av betydelse för tillgång till kultur, inte minst för landsbygdens kulturliv.

7.3.5 Långsiktiga stöd

Vi tillstyrker förslaget att Kulturrådet ska kunna fördela fleråriga verksamhetsbidrag till det fria kulturlivet och anser att det även bör gälla bidragsgivningen till civilsamhällets organisationer.

7.6.1 Digitalisera kulturarvet

En större satsning på digitalisering av kulturarvet är ett mycket angeläget förslag. Som nämnts ovan har hembygdsrörelsen omfattande samlingar av föremål, fotografiskt material och arkivhandlingar. Samlingarna är viktiga komplement till det som finns på offentliga museer och inom arkivväsendet. De behov som utredningen pekat på när det gäller museer är därför relevant även för hembygdsrörelsen.

Det är därför viktigt att, som utredningen påpekar, digitaliseringen verkligen omfattar hela kulturarvssektorn inklusive ideellt drivna museer och arkiv. Vi delar bedömningen att det inte kommer att innebära några besparingar. Digitalisering för bevarande och tillgänglighet bör ses som en del av kärnverksamheten för kulturarvsinstitutioner och stödet måste vara långsiktigt.

En kraftfull initial satsning är en god hjälp på vägen. En satsning på tre år är dock orealistiskt. Det krävs kunskap för att digitalisera om syftet är att göra kulturarvet tillgängligt för allmänheten. Den kunskapen behöver byggas upp och utvecklas brett inom området, även hos ideella kulturarvsaktörer. Om digitaliseringen sker i syfte att bevara – vilket kan vara fallet när det gäller det audiovisuella kulturarvet – ställs delvis andra krav på aktörerna. Det är till exempel nödvändigt med lösningar för digital långtidslagring som är tillgängligt även för små aktörer.

Vi delar bedömningen att Riksantikvarieämbetet bör leda arbetet i samverkan med Kungl. Biblioteket och Riksarkivet. Det är centralt att ämbetet för en bred dialog med hela sektorn, inklusive de ideella aktörerna, i ett förberedande skede. Det är särskilt viktigt att ta lärdom av tidigare erfarenheter om satsningen ska göras med stöd av arbetsmarknadspolitiska medel. Ingen vill se en upprepning av Kulturarvslyftet utan ser hellre Access-projekten som förebildliga.

7.6.3 Analysera konsekvenser och behov kopplade till ny upphovsrättslagstiftning

Vi tillstyrker förslaget men vill peka på att den nya upphovsrättslagen får bredare verkan och inte endast berör konstnärers möjlighet att verka i det digitala landskapet. Det är nödvändigt att även analysera konsekvenserna för kulturarvssektorn om en särskild avtalslicens för sektorns olika institutioner införs. Vi välkomnar att PRV föreslås bistå Konstnärsnämnden men uppfattar att PRV har ett bredare uppdrag att också följa tillämpningen av lagen om förvaltning av kollektiva upphovsrättigheter. Vi hänvisar här igen till vårt yttrande på Ds 2021:30, Upphovsrätten på den digitala inre marknaden.

7.7.3 Utveckla och samordna politiken för kulturella och kreativa näringar

Vi stöder förslaget om att inrätta ett kontor för kulturella och kreativa näringar på Regeringskansliet. Det finns en rad exempel på hembygdsrörelsens verksamhet har stor betydelse för besöksnäringen och därmed är väsentlig för regional utveckling. Det förslagna kontoret har en viktig uppgift bl.a. för att driva kunskapsutveckling och öka samordningen inom olika politikområden.

7.10.2 Utred hur kultursamverkansmodellen kan utvecklas

Som vi redan framfört, anser vi att samverkansmodellen kan justeras med enklare förändringar av nu gällande förordning, för att därmed ge större utrymme för regioner att fördela stöd utöver de nu utpekade områdena. En utredning som ska behandla frågor om rollfördelning mellan stat, region och kommuner och belysa statens roll för kunskapsspridning riskerar att bli ett omfattande uppdrag som kanske snarare bör behandlas i en ny kulturutredning. En sådan kan med fördel göras. Det är nu 16 år sedan kulturpolitiken utreddes och samhället har under dessa år genomgått en snabb utveckling. Vi välkomnar dock en utredning som behandlar frågor om avgränsning i medelsfördelningen och möjligheten att bemyndiga långsiktiga bidrag.

7.10.4 Utred förutsättningarna för en kulturstiftelse

Hembygdsförbundet ställer sig positivt till förslaget att utreda bildande av kulturstiftelser. Att skapa möjligheter till kompletterande finansiering av de nuvarande bör kunna gynna hela kultursektorn.

Stöd för andra yttranden på remissen

I övrigt stödjer vi yttrande som lämnats av

- Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund i vad som där uttrycks om det ideella kulturlivets betydelse.
- Läns museernas samarbetsråd
- Riksförbundet Sveriges museer.
- Ideell kulturallians

För Sveriges hembygdsförbund

Anna-Karin Andersson
Förbundsordförande

Jan Nordwall
Generalsekreterare